

Επαναπροσεγγίζοντας την δημιουργία του Κυπριακού προβλήματος 1963-1964

Γεώργιος Οικονόμου
Δικηγόρος

Είναι γνωστό της πάσι ότι η κρίση του 1963/64 είχε ως αποτέλεσμα τον τουρκικό βομβαρδισμό και την παρ' ολίγον εισβολή της Κύπρου, η οποία υπονόμεισε την συνεργασία μεταξύ των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων.

Ποια ήταν η Βρεταννική πολιτική στην φάση αυτή του Κυπριακού η οποία είχε τις ρίζες της στην παρουσίαση των «13 Σημείων» του Προέδρου Μακαρίου προς εξομάλυνση των ανεφάρμοστων προνοιών του συντάγματος που είχαν οδηγήσει στις ενδοκοινοτικές συγκρούσεις και την εν τοις πράγμασι διάλυση του συντάγματος;

Πρέπει να λεχθεί ότι το Υπουργείο των Εξωτερικών του Ηνωμένου Βασιλείου αρνιόταν οποιαδήποτε σχέση με τα 13 σημεία που παρουσίασε ο Μακάριος για την τροποποίηση ενός καθαρά ετεροβαρούς και μη λειτουργικού συντάγματος, παρά το γεγονός ότι οι τροποποιήσεις είχαν προωθηθεί – και δουλευτεί από το Υπουργείο των Εξωτερικών.

Για να αντιληφθούμε την κατάσταση πρέπει να ανατρέξουμε στην προέλευση της.

Οι Συνθήκες που οδήγησαν στην περιορισμένη ανεξαρτησία της Κύπρου ήταν δυσλειτουργικές, όπως αργότερα παραδέχθηκε το ίδιο το Υπουργείο των

Εξωτερικών, ακόμη και ο Ντέιβιντ Χάνεϊ που ήταν ο κύριος συγγραφέας του ούτω καλούμενου «Σχεδίου Ανάν».

Η Δημοκρατία της Κύπρου είναι δημιούργημα Συνθηκών. Η ευφορία που έφερε η ανεξαρτησία, δεν εκράτησε πολύ. Σχεδόν από την αρχή υπήρξαν διαφωνίες ως προς τα σύνορα, αλλά επίσης και για την υποχρεωτική αφυπηρέτηση των Τουρκοκυπρίων αστυνομικών τους οποίους είχαν μισθώσει οι Βρεταννοί ως «βοηθητικούς» κατά την περίοδο της ΕΟΚΑ, καθώς και κατά της τοποθέτησης μικτών στρατιωτικών δυνάμεων (πάνω στο οποίο ο Τουρκοκύπριος αντιπρόεδρος είχε χρησιμοποιήσει το δικαίωμα αρνησικυρίας - veto).

Πολύ σοβαρό από πρακτική άποψη, οι εγγυήτριες δυνάμεις είχαν αφήσει να εκκρεμεί μια βασική πτυχή της ανεξαρτησίας της Κύπρου στις 16 Αυγούστου 1960: το θέμα των ξεχωριστών δημαρχιών, δηλαδή τις λεπτομέρειες της βασικής διοίκησης που είναι απαραίτητη για την ομαλή λειτουργία της καθημερινότητας των δύο κοινοτήτων. Το θέμα είχε αφεθεί προς διευθέτηση μετά την ανεξαρτησία μεταξύ των κοινοτήτων βουλών (communal chambers).

Η συμφωνία αποδείχθηκε δύσκολη πάνω στο θέμα αυτό καθώς και σε μερικά άλλα, και ο Πρόεδρος Μακάριος αναγκάστηκε να εισηγηθεί 13 τροποποιήσεις στο σύνταγμα με πρόθεση «να αφαιρέσει εμπόδια για την ομαλή λειτουργία και ανάπτυξη του κράτους». Αυτό έγινε με την ενθάρρυνση του Υπουργείου των Εξωτερικών, και ο Υπάτος Αρμοστής στην Κύπρο, Άρθουρ Κλαρκ, εθεωρούσε τις προτάσεις ως «λογική βάση για συνομιλίες».

Το αποτέλεσμα ήταν ατυχές. Οι προτεινόμενες τροποποιήσεις απορρίφθηκαν αμέσως, αρχικώς από την Τουρκία και στην συνέχεια από την Τουρκοκυπριακή ηγεσία, η οποία βέβαια δεν είχε εκλογή αλλά να ακολουθήσει την γραμμή της Άγκυρας που ήταν εξ απαρχής η διχοτόμηση τη νησιού.

Ο Τούρκος αντι-πρόεδρος εδήλωσε ότι το Σύνταγμα, ήταν νεκρό, και ότι οι δύο κοινότητες δεν ήταν δυνατόν να συνεργαστούν. «Ονομάστε το διχοτόμηση αν προτιμάτε» εδήλωσε. Η ατμόσφαιρα στο νησί κατέστη τεταμένη και άστατη, με μια σειρά μικρών επεισοδίων να κλιμακώνονται, αναζωπυρούμενη από εξωτερικές παρεμβολές. Η κρίση κατέστη διεθνής.

Το Υπουργείο των Εξωτερικών φαινόταν να συμφωνεί με τον Πρόεδρο Μακάριο ότι οι τροποποιήσεις (οι οποίες έγιναν γνωστές ως τα «Δεκατρία Σημεία») ήσαν αναγκαίες για να καταστεί το σύνταγμα πιο λειτουργικό.

Οι τροποποιήσεις περιλάμβαναν την αναθεώρηση των ποσοστών των Ελλήνων με των Τουρκοκυπρίων στις δημόσιες υπηρεσίες και τον στρατό (παρ' όλο που οι Τουρκοκύπριοι αντιπροσώπευαν περίπου το 18% του πληθυσμού, είχαν δυσανάλογη αντιπροσώπευση στις δημόσιες υπηρεσίες), εγκατάλειψη του δικαιώματος της αρνησικυρίας από τον Πρόεδρο και τον Αντιπρόεδρο, και την επανένωση της δικαιοσύνης.

Ο Βρετανικός ρόλος στις επιχειρούμενες τροποποιήσεις είναι φανερός από τα ακόλουθα που περιέχονται σε πρακτικό της 10^{ης} Μαρτίου 1971 από τον Κίραν Πρέντεργκαστ της Ύπατης Αρμοστείας προς τον Κυβερνήτη, Πίτερ Ράμσμποταμ: «Θα μπορούσε να λεχθεί ότι ο Σερ Α. Κλαρκ (ακολουθώντας βέβαια οδηγίες από την Κυβέρνηση της Α.Μ.) όντως ενεθάρρυνε τον Πρόεδρο να εισηγηθεί προτάσεις στον Αντι-πρόεδρο για την τροποποίηση του Συντάγματος του 1960».

Αυτό όμως έγινε μόνο όταν ο Αρχιεπίσκοπος υπαινίχθηκε ότι θα μπορούσε να λάβει μονομερή πρωτοβουλία και επομένως η πρόθεση ήτα να αποφευχθεί μια σοβαρή διάσπασή στις ενδοκοινοτικές σχέσεις. Εκτός τούτου, όπως είπε και ο

Αρχιεπίσκοπος στον Υ.Ε. (Σημείωση: ο συγγραφέας δεν έχει ανακαλύψει ποιος είναι ο Υ.Ε.), ο ίδιος ανέλαβε την ευθύνη για τα 13 σημεία, και κανείς άλλος.

Την επόμενη ημέρα, ο επικεφαλής του Τμήματος Νοτιο-Δυτικής Ευρώπης, Ρέτζιναλντ Σεκόντε έγραψε στον Ράμσμποταμ: «Παρακαλώ αναφερθείτε στην επιστολή σας της 22ας Φεβρουαρίου. Έχουμε διεξέλθει τα έγγραφα του 1963 τα οποία τείνουν να επιβεβαιώσουν ότι τα 13 Σημεία είχαν όντως σχεδιασθεί με Βρετανική βοήθεια και ενθάρρυνση· ότι ο τότε Υπάτος Αρμοστής (Άρθουρ Κλαρκ) τα εθεώρησε λογικές προτάσεις· και ότι η πρόθεση μας ήταν να προωθηθεί η αποδοχή τους από τους Τούρκους».

Ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος φαίνεται να είχε συμβουλευθεί στενά τον Σερ Άρθουρ Κλαρκ για το σχήμα και τον τρόπο παρουσίασης των προτάσεων [...] Μπαίνω στον πειρασμό να προσθέσω ότι από την παρουσίαση εκείνων των 13 Σημείων ακολούθησε η κρίση του Δεκεμβρίου 1963. Το επεισόδιο αυτό φαίνεται να παρουσιάζει ένα διδακτικό παράδειγμα των κινδύνων της απ' ευθείας ανάμιξης στις λεπτομέρειες της ενδοκοινοτικής διαφοράς.

Ο Ράμσμποταμ απήντησε στον Σεκόντε: «Ο Μακάριος, πάντοτε κύριος, ανέλαβε όλη την ευθύνη για τα 13 Σημεία».

Το Υπουργείο των Εξωτερικών συνέχισε να αρνείται οποιαδήποτε δημόσια ανάμιξη για τουλάχιστον ακόμη 40 χρόνια, όταν τα έγγραφα αποχαρακτήριστηκαν. Υπάρχει όμως και το εξής: σ' ένα μυστικό τηλεγράφημα της 6^{ης} Δεκεμβρίου 1963, ο Ράμσμποταμ έγραφε: Τριάντισυ χρόνια ανεξαρτησίας έχουν έκτοτε αποδείξει ότι η Συνδιάσκεψη της Ζυρίχης όντως είχε ως αποτέλεσμα ένα πρόχειρης επινόησης σύνταγμα που αποδείχθηκε μη λειτουργικό, μη οικονομικό και προσφερόμενο για κατάχρηση.

Ακόμη, εδήλωσε ο Κλάρκ ότι από τις διασυνδέσεις του στην Αμερικανική Πρεσβεία ήταν εις θέσιν να γνωρίζει ότι είχαν βρει το μνημόνιο του Μακαρίου «πολύ μετριοπαθές» και ότι ο Αμερικανός Πρόεδρος επέισε την τουρκική ηγεσία να μην διατηρεί αρνητική στάση. Αλλά οι Αμερικανοί ήρθαν τώρα πρόσωπο με πρόσωπο με την Τουρκική αδιαλλαξία. Ας το κοιτάξουμε λίγο πιο λεπτομερειακά. Στις 29 Νοεμβρίου 1963, ο Πρόεδρος Μακάριος επισήμως ανακοίνωσε το Σχέδιο, το οποίο η Τουρκία απέρριψε στις 11 Δεκεμβρίου. Ενδοκοινοτικές εντάσεις άρχισαν, αλλά ήταν υπό σχετικό έλεγχο από την λεγόμενη Κοινή Δύναμη Εκεχειρίας (Joint Truce Force - Βρετανία, Ελλάδα και Τουρκία), υπό την ηγεσία του Ταξίαρχου Πίτερ Γιάγκ, και έχοντας τον Πλωτάρχη Μαρτίν Πάκαρντ ως τον κύριο σύνδεσμο επικοινωνίας. Όμως οι Ελληνικές και οι Τουρκικές δυνάμεις δεν ήσαν διατεθειμένες να συμμετέχουν ουσιαστικά.

Στις 11 Φεβρουαρίου 1964, εν μέσω σποραδικών μαχών μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων φανατικών, ο τότε Υφυπουργός των Εξωτερικών των Η.Π.Α. Τζορτζ Μπολ (George Ball), επισκέφθηκε την Αθήνα και την Άγκυρα για συζητήσεις.

Την επόμενη μέρα στην Κύπρο, ο Ball είπε στον Πάκαρντ: «Πολύ εντυπωσιακό, αλλά έχετε αντιληφθεί την κατάσταση λανθασμένα. Δεν σου είπε κανείς ότι η αντικειμενική μας θέση είναι η διχοτόμηση και όχι η επανένωση; »

Αυτό έλαβε χώρα παρά το γεγονός ότι ο Πάκαρντ είχε αρχίσει να έχει κάποιες επιτυχίες. Παρ' όλα αυτά ο Πάκαρντ συνέχισε την δουλειά του, αρχικά για την Κοινή Δύναμη Εκεχειρίας και από τον Μάρτιο για τα Ηνωμένα Έθνη, παρά το γεγονός ότι μερικοί Άγγλοι στρατιώτες εβοηθούσαν την εξτρεμιστική Τουρκική Οργάνωση Αντίστασης (Turkish Defence Force – TMT) με μεταφορές και παραδόσεις όπλων.

Όμως οι μέρες του ήσαν μετρημένες: στο μέσο της ασχολίας του για την επιστροφή των Τουρκοκυπρίων στα χωριά τους, σε ένα ακατανόητο πισωγύρισμα από το Υπουργείο των Εξωτερικών, μετατέθηκε από την Κύπρο τον Ιούνιο. Με τη αποχώρηση του το σχέδιο διεκόπη απότομα. Η υπόλοιπη ιστορία είναι αρκετά γνωστή: Τουρκικοί βομβαρδισμοί και κατόπιν, παρά τις αντίθετες επιθυμίες της Τουρκίας, η εγκατάσταση της Ειρηνευτικής δυνάμεως των Ηνωμένων Εθνών, η οποία παραμένει μέχρι σήμερα.

Ποια ήταν, λοιπόν, η πραγματικότητα του παρασκηνίου; Η απάντηση κείται στην αδιαλλαξία της Τουρκίας. Μια παραπομπή του Υπουργείου των Εξωτερικών εξηγεί: «Είναι κουραστικό ότι οι Τουρκοκύπριοι συμπεριφέρονται με αυτό τον επιθετικό και στρεψόδικο τρόπο. (Η μανία τους με τα ποσοστά φωτίζει ίσως τους λόγους σχετικά με τα αίτια της κατάρρευσης των ενδοκοινοτικών διαπραγματεύσεων 1960-1963) – FCO 9/1178, file WSC 10/14, Επιστολή της 30^{ης} Σεπτεμβρίου 1970 από Prendergast στον Fearn».

Αρχικώς, ο Αμερικανός Πρέσβυς στην Κύπρο εθεωρούσε το σχέδιο του Μακαρίου «πολύ μετριοπαθές». Μετά όμως της επίσκεψης του Ball στην Άγκυρα του ελέγχει σε όχι αμφιλεγόμενους τόνους ότι ο διαχωρισμός των κοινοτήτων ήταν η πολιτική της Τουρκίας. Εξ ου και ο κυνισμός του Ball, σχετικά με τις προσπάθειες του Πάκαρντ. Άλλη μια σημείωση του Υπουργείου των Εξωτερικών τα λέει όλα: «Πρέπει επίσης να αναγνωρίσουμε ότι σε τελευταία ανάλυση η Τουρκία πρέπει να θεωρηθεί ότι έχει μεγαλύτερη σημασία στα Δυτικά στρατηγικά συμφέροντα από την Ελλάδα και ότι, αν πρέπει να αναληφθούν κίνδυνοι, πρέπει να είναι κίνδυνοι που θα εντείνουν περισσότερο τις σχέσεις της Δύσης με την Ελλάδα παρά τις σχέσεις της με την Τουρκία».

Σημείωση: "British interests in the Eastern Mediterranean" Paper prepared by Western European Department, FCO, 11 April 1975, BNA FCO 46/1248, file DPI/516/1.

Η πραγματικότητα ήταν ότι ένα αμήχανο Υπουργείο των Εξωτερικών αρνήθηκε την στήριξη των 13 σημείων, και υποχώρησε στην άποψη που υιοθέτησε ο Ball μετά την επίσκεψη στο στην Άγκυρα.

Το Υπουργείο των Εξωτερικών ήταν τώρα δεσμευμένο να διατηρήσει τις ανεπιθύμητες στρατιωτικές βάσεις επειδή τις χρειάζονταν οι Ηνωμένες Πολιτείες. Το Υπουργείο Εξωτερικών έγραψε: «οι Βάσεις είναι διατηρητέες θέσεις, και η χρησιμότης τους για μας βασίζεται εν πολλοίς στην Ελληνο-κυπριακή συνεργασία ή τουλάχιστον αποδοχή. Μια κατάσταση τύπου «Guantanamo» είναι εκτός συζήτησης». Το μέλλον τους πρέπει να βασίζεται στην έκταση στην οποία μπορούμε να διατηρήσουμε την Ελληνική και/ή Ελληνοκυπριακή καλή θέληση και κατά των πιέσεων της Σοβιετικής Ένωσης και της Ηνωμένης Αραβικής Δημοκρατίας (U.A.R.). Πολύ λίγη αμφιβολία υπάρχει, όμως, ότι μακροπροθέσμως η ανεξαρτησία των βάσεων θα θεωρείται όλο και περισσότερο ενοχλητική από τους Ελληνοκυπρίους και θα θεωρείται όλο και περισσότερο αναχρονιστική από την διεθνή κοινή γνώμη – DO/220/170, File MED 103/105/2, part A.

Ένα πολύ άσχημο επακόλουθο της ιστορίας αυτής ήταν το εικονικό τέλος της Ελληνικής παρουσίας στην Τουρκία. Η Τουρκία απέλασε τους 12,000 Έλληνες υπηκόους που εξούσαν στην Τουρκία, και «έπεισε» τους πλείστους των 60,000 Τούρκων υπηκόων Ελληνικής καταγωγής να την εγκαταλείψουν με αποτέλεσμα πολύ λίγοι κάτοικοι Ελληνικής καταγωγής και θρησκείας να έχουν μείνει στην Τουρκία.

Μερικοί θα το θεωρήσουν περίεργο ότι το Υπουργείο των Εξωτερικών όντωςπίστευε ότι ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος θα την βγάλει αλώβητος με τα 13 του

Σημεία ειδικά επειδή η Πρεσβεία τους στην Άγκυρα ασφαλώς εγνώριζε τις πραγματικές προθέσεις της Άγκυρας.

Ούτως ή άλλως, ήταν μια απότομη απαλλαγή από την λανθασμένη αντίληψη μετά την επίσκεψη Ball στην Άγκυρα. Αντί να κάνουμε υποθέσεις ας θυμηθούμε ότι ήταν ο Ντοστογιέφσκι που έγραψε ότι «το ψέμμα είναι όμορφο, επειδή μπορεί να οδηγήσει στην αλήθεια».